

УДК 78.071.1:008:316.75

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/98-2-26>**Софія ФІЛІПОВА,**

orcid.org/0009-0005-1531-5424

аспірантка кафедри теоретичної та прикладної культурології
Одеської національної музичної академії імені А.В. Нежданової

Одеса (Україна) flppvsvf@gmail.com

**КАРНАВАЛЬНЕ ТА САКРАЛЬНЕ У КУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ОПЕРИ XVIII–XIX СТОЛІТЬ**

У статті здійснено культурологічне осмислення взаємодії карнавального і сакрального як взаємопов'язаних моделей художньої організації європейської опери XVIII–XIX століть. Актуальність дослідження зумовлена недостатньою розробленістю питання про глибинні культурно-антропологічні механізми оперної драматургії, які виходять за межі традиційного жанрово-стильового аналізу. Метою статті є виявлення специфіки співіснування та взаємопроникнення карнавальних і сакральних структур у драматургії оперного театру зазначеного періоду.

Методологічну основу дослідження становить міждисциплінарний підхід, що поєднує культурологічний, історико-музикознавчий, структурно-функціональний і порівняльний методи. Теоретичне підґрунтя роботи спирається на концепції карнавальної культури, ритуалу та лімінальності. У процесі аналізу встановлено, що опера XVIII століття демонструє відносно розмежоване функціонування карнавального і сакрального модусів (зокрема у співвідношенні *opera buffa* та *opera seria*), тоді як у романтичній опері XIX століття відбувається їх глибинна інтеграція.

Доведено, що ключовими зонами взаємодії карнавального і сакрального виступають масові сцени, хор, фінали актів, епізоди перевдягання та святкові народні картини. Обґрунтовано, що оперний театр досліджуваного періоду функціонує як простір «керованої лімінальності», у якому поєднуються механізми інверсії та символічної регуляції. Наукова новизна полягає у запропонованій інтерпретації опери як культурної системи подвійної організації.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом індивідуально-композиторських моделей реалізації карнавально-сакральної взаємодії та розширенням дослідницького поля на матеріал національних оперних традицій.

Ключові слова: карнавальне, сакральне, європейська опера, оперна драматургія, музичний театр XVIII–XIX століть, культурологічний аналіз, лімінальність.

Sofia FILIPPOVA,

orcid.org/0009-0005-1531-5424

Postgraduate Student at the Department of Theoretical and Applied Cultural Studies
The Odessa National A. V. Nezhdanova Academy of Music

(Odesa, Ukraine) flppvsvf@gmail.com

**CARNIVAL AND SACRED IN THE CULTURAL DIMENSION OF EUROPEAN
OPERA OF THE 18TH–19TH CENTURIES**

The article presents a cultural interpretation of the interaction between the carnivalesque and the sacred as interrelated models of artistic organization in European opera of the eighteenth and nineteenth centuries. The relevance of the study is determined by the insufficient elaboration of the deep cultural and anthropological mechanisms underlying operatic dramaturgy beyond traditional genre and stylistic analysis. The purpose of the article is to identify the specific features of coexistence and interpenetration of carnivalesque and sacred structures in the dramaturgy of opera during the period under consideration.

The methodological framework is based on an interdisciplinary approach combining cultural, historical musicological, structural-functional, and comparative methods. The theoretical foundation draws on concepts of carnival culture, ritual theory, and liminality. The study demonstrates that eighteenth-century opera reveals a relatively differentiated functioning of carnivalesque and sacred modes (particularly in the correlation between *opera buffa* and *opera seria*), whereas nineteenth-century Romantic opera shows their deep integration.

It is argued that the principal zones of interaction between the carnivalesque and the sacred include mass scenes, the chorus, act finales, disguise episodes, and festive popular tableaux. The research substantiates the view that opera of the examined period functions as a space of “controlled liminality,” combining mechanisms of inversion and symbolic regulation. The scientific novelty lies in the proposed interpretation of opera as a culturally dual-structured system.

Prospects for further research include the analysis of composer-specific realizations of the carnivalesque–sacred interaction and the extension of the study to national operatic traditions.

Key words: carnivalesque; sacred; European opera; operatic dramaturgy; eighteenth- and nineteenth-century music theatre; cultural analysis; liminality.

Постановка проблеми. У сучасній гуманітаристиці спостерігається стійке зростання інтересу до дослідження прихованих культурних механізмів, що визначають драматургічну природу музично-театральних жанрів. Європейська опера XVIII–XIX століть традиційно аналізується крізь призму жанрової еволюції, стильових трансформацій або індивідуально-композиторських моделей. Водночас значно менш розробленим залишається питання про глибинні культурно-антропологічні матриці, що вплинули на формування її образної та драматургічної логіки.

Особливої уваги потребує взаємодія двох потужних культурних модусів – карнавального та сакрального. У науковій традиції вони здебільшого розглядалися як опозиційні: сакральне пов'язувалося з ієрархією, нормативністю та трансцендентністю, тоді як карнавальне – з інверсією, тілесністю та тимчасовим скасуванням соціальних меж (Bakhtin, 1984). Проте історико-культурна практика європейського мистецтва, зокрема оперного театру, демонструє значно складніші форми їх співіснування і взаємопроникнення.

Оперний жанр XVIII–XIX століть як синтетична художня система виявляє численні ознаки подвійної культурної природи: з одного боку, він успадковує ритуально-сакральні моделі театральності, з іншого – активно інтегрує карнавальні механізми масової дії, інверсії ролей, колективної тілесності та святкової розрядки. Особливо показовими у цьому сенсі є масові сцени, фінали актів, сцени перевдягання, народні епізоди та форми оперної буфонати.

Попри наявність фундаментальних досліджень карнавальної культури та ритуальної природи мистецтва, проблема їхньої взаємодії в контексті оперної драматургії XVIII–XIX століть не отримала системного культурологічного осмислення. Це зумовлює необхідність комплексного аналізу опери як простору, у якому карнавальне та сакральне функціонують не як взаємовиключні, а як взаємодіючі моделі культурної організації.

Таким чином, актуальність дослідження визначається потребою поглиблення культурологічного розуміння оперного жанру через виявлення механізмів взаємодії карнавального і сакрального в його драматургічній структурі.

Аналіз досліджень. Проблематика взаємодії карнавального та сакрального в мистецтві спирається на потужну міждисциплінарну традицію, однак її застосування до аналізу європейської опери XVIII–XIX століть залишається фрагментарним. Теоретичне підґрунтя дослідження карнавальності було закладене у працях М. Бахтіна,

який розглядав карнавал як особливий тип народної сміхової культури, що функціонує за принципами інверсії, тілесності та тимчасового скасування соціальних ієрархій (Bakhtin, 1984). Його концепція стала відправною точкою для подальших культурологічних інтерпретацій святковості, колективної дії та театралізованих форм культури.

Подальший розвиток ідеї ритуально-сакральних витоків мистецтва пов'язаний із працями М. Еліаде, який обґрунтував фундаментальну роль сакрального часу, повторюваності ритуалу та символічного відновлення космічного порядку (Eliade, 1957). У його підході театральність і обрядовість постають як споріднені механізми культурної репрезентації, що відкриває можливість їх зіставлення з карнавальними формами.

Важливим для розуміння перехідних культурних станів є також концепція лімінальності В. Тьорнера, який показав, що ритуальні процеси часто включають фазу соціальної інверсії та комунітасу, функціонально близьку до карнавальної моделі (Turner, 1969). Це положення створює теоретичний міст між сакральною та карнавальною культурними формами.

У музикознавстві питання театральної природи опери та її зв'язку з соціокультурними контекстами розглядалися у працях К. Дальгауза та Р. Тарускіна, які аналізували історичну еволюцію оперного жанру, його стильові трансформації та драматургічні принципи (Dahlhaus, 1983; Taruskin, 2005). Проте у цих дослідженнях карнавальний вимір опери зазвичай не виділяється як самостійна аналітична категорія.

В українському науковому дискурсі окремі аспекти взаємодії культури, влади та музичного мистецтва порушуються у працях сучасних культурологів і музикознавців (Самойленко, 2002; Кияновська, 2011), однак системне осмислення карнавально-сакральної дихотомії в оперному театрі XVIII–XIX століть поки що відсутнє.

Отже, попри наявність ґрунтовних досліджень карнавалу, ритуалу та історії опери, проблема їхньої структурної взаємодії в оперній драматургії зазначеного періоду залишається недостатньо розробленою, що й визначає наукову новизну даного дослідження.

Мета статті є виявлення та культурологічне осмислення взаємодії карнавального і сакрального як двох взаємопов'язаних моделей художньої організації в європейській опері XVIII–XIX століть. Дослідження спрямоване на з'ясування того, яким чином карнавальні механізми інверсії, колективної тілесності та святкової розрядки співіснують із ритуально-сакральними

структурами театральності, формуючи багаторівневу драматургічну систему оперного жанру.

Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких завдань: по-перше, уточнити теоретичний зміст понять карнавального та сакрального в сучасному культурологічному дискурсі; по-друге, виявити історико-культурні передумови їхнього зближення у європейській художній традиції; по-третє, проаналізувати прояви карнавально-сакральної взаємодії в оперній практиці XVIII століття; по-четверте, простежити трансформацію цих механізмів у романтичній опері XIX століття; по-п'яте, визначити їхню функцію у формуванні оперної драматургії.

Об'єктом дослідження є європейська опера XVIII–XIX століть як синтетичний музично-театральний феномен. Предметом дослідження виступають карнавальні та сакральні моделі художньої організації, що взаємодіють у структурі оперної драматургії.

Методологічну основу дослідження становить міждисциплінарний підхід, який поєднує культурологічний, історико-музикознавчий, структурно-функціональний та порівняльний методи аналізу. Така методологічна оптика дозволяє розглядати оперу не лише як музичний жанр, а як складну культурну систему, в якій відображаються глибинні моделі європейської святкової та ритуальної свідомості.

Виклад основного матеріалу. У сучасній гуманітаристиці карнавальне розглядається як особливий тип культурної організації, що ґрунтується на принципах тимчасової інверсії соціальних ієрархій, тілесної відкритості та колективної участі. Найбільш послідовно ця модель була концептуалізована М. Бахтіним, який визначив карнавал як форму народної святкової культури, що протистоїть офіційній нормативності, але водночас перебуває з нею у складних відносинах взаємодії (Bakhtin, 1984). Важливо підкреслити, що карнавальне у бахтінській інтерпретації не зводиться до побутової розваги, а функціонує як глибинний механізм культурного оновлення.

Карнавальна модель характеризується кількома ключовими ознаками: по-перше, це принцип перевертання (*inversio*), що тимчасово руйнує установлені соціальні ролі; по-друге, домінування колективного начала над індивідуальним; по-третє, особлива тілесно-сміхова семантика, яка знімає дистанцію між учасниками дії. Усе це створює специфічний тип святкової реальності, що перебуває «між» буденністю і ритуалом.

Разом із тим, подальші дослідження показали, що карнавальне не є повністю профанним яви-

щем. Уже в роботах М. Еліаде простежується думка про те, що будь-яка колективна святковість зберігає сліди архаїчних ритуалів оновлення світу (Eliade, 1957). З цієї точки зору карнавал можна трактувати як секуляризовану форму обрядової регенерації, у якій сакральні структури трансформуються, але не зникають.

Додаткову перспективу відкриває концепція лімінальності В. Тьорнера, який описав ритуальні процеси як послідовність переходових станів, де соціальні ролі тимчасово розмиваються і виникає феномен комунітасу (Turner, 1969). Функціонально цей стан виявляє різочу близькість до карнавальної інверсії. Таким чином, сучасна гуманітаристика дедалі більше схиляється до розуміння карнавального і сакрального не як жорсткої опозиції, а як історично пов'язаних форм культурної динаміки.

Саме ця методологічна позиція відкриває можливість нового прочитання оперної драматургії XVIII–XIX століть, у якій святкові масові сцени, буфонадні епізоди та ритуалізовані фінали можуть інтерпретуватися як прояви глибинної взаємодії карнавального і сакрального начал.

Поряд із карнавальною моделлю, ключовим полюсом дослідження виступає сакральне як універсальна форма культурної організації. У гуманітарній традиції сакральне розуміється не лише як релігійний зміст, а як особливий спосіб структурування часу, простору і колективного досвіду. Саме у цьому широкому значенні сакральне виявляє безпосередній зв'язок із витокami європейського музичного театру.

Як показав М. Еліаде, сакральний ритуал функціонує через повторюваність, символічну регенерацію та відтворення архетипових подій (Eliade, 1957). У ритуалі спільнота переживає «інший» час – позабуденний, упорядкований ієрархічно та наділений особливою смисловою напругою. Ця модель виявляється надзвичайно близькою до структури оперної вистави, яка також організує глядацький досвід як виняткову, відокремлену від повсякденності подію.

Дослідження театральної антропології показують, що ранні форми європейського музичного театру зберігали прямий зв'язок із обрядовими практиками – літургійними драмами, містеріями, придворними святами. У цих формах уже присутня подвійність, що стане визначальною для подальшої еволюції опери: поєднання піднесено-ритуальної урочистості з елементами святкової видовищності.

У цьому контексті особливо показовою є концепція лімінальності В. Тьорнера, згідно з якою

ритуал включає фазу переходу, під час якої звичайні соціальні структури тимчасово призупиняються (Turner, 1969). Саме ця «пороговість» створює можливість для появи інверсійних, напівкарнавальних елементів навіть у межах сакрально організованих дійств. Таким чином, сакральне і карнавальне виявляються не абсолютно розмежованими сферами, а взаємопов'язаними режимами культурної дії.

Для оперного театру XVIII–XIX століть ця подвійність стає структурно продуктивною. Урочисті сцени коронацій, молитов, колективних звернень до вищих сил співіснують із епізодами народної стихії, масових свят, перевдягань і соціальних інверсій. Саме в цій напрузі між ритуальною ієрархією та святковою динамікою формується специфічна драматургічна енергія опери.

Отже, сакральне слід розглядати не як антипод карнавального, а як одну з глибинних матриць, у взаємодії з якою карнавальні механізми набувають особливої художньої виразності в оперному мистецтві.

Виявлені теоретичні характеристики карнавального та сакрального дозволяють перейти до аналізу механізмів їхньої взаємодії у художній практиці. У культурній динаміці ці два модули рідко функціонують у стані жорсткої опозиції; значно частіше вони утворюють зону напруженого співіснування, де ритуальна ієрархія та святкова інверсія взаємно підсилюють драматургічний ефект. Саме така зона «керованої нестабільності» виявляється особливо продуктивною для оперного театру XVIII–XIX століть.

Першою точкою перетину є феномен колективної дії. І сакральний ритуал, і карнавал ґрунтуються на залученні спільноти до спільного переживання події, що в опері трансформується у функцію хору та масових сцен. Хор у цьому сенсі виконує подвійну роль: він може репрезентувати сакральну спільноту (молитва, урочисте звернення, ритуальна легітимація влади), але водночас здатний виявляти стихію народної множинності, близьку до карнавальної комунітасної енергії (Turner, 1969).

Другою точкою перетину виступає принцип тимчасового «іншого часу». Сакральний ритуал вводить учасників у повторюваний міфологічний час (Eliade, 1957), тоді як карнавал створює зону позабуденної свободи і перевертання (Bakhtin, 1984). Оперна вистава поєднує обидва режими: вона водночас урочисто відокремлена від повсякденності і наповнена енергією святкової видовищності. У цьому сенсі опера функціонує як гібридний культурний простір.

Третьою точкою перетину є механізм рольової трансформації. Карнавал традиційно використовує перевдягання, маскування, зміну соціальних позицій. Сакральні практики також знають символічні зміни статусу – ініціації, коронації, обрядові переходи. В опері ці механізми набувають драматургічної форми через сцени перевдягання, помилкових ідентичностей, соціальних маскарадів, які особливо активно функціонують у XVIII столітті і зберігаються в трансформованому вигляді у романтичній драмі.

Нарешті, важливою зоною взаємодії є тілесно-афективний вимір. Карнавальна культура акцентує матеріально-тілесний низ, сміхову розрядку і колективну емоційність (Bakhtin, 1984), тоді як сакральна традиція підносить афект до рівня ритуально впорядкованого переживання. Оперна драматургія синтезує ці модули, поєднуючи піднесені кульмінації з вибухами масової сценічної енергії.

Таким чином, опера XVIII–XIX століть постає як складна культурна система, у якій карнавальне і сакральне не лише співіснують, а й формують взаємодоповнювальну драматургічну динаміку. Саме ця взаємодія створює передумови для подальшої еволюції жанру.

Проведений аналіз дозволяє розглядати європейську оперу XVIII–XIX століть як складну багаторівневу культурну систему, у якій карнавальне і сакральне функціонують не як взаємовиключні, а як взаємодоповнювальні моделі художньої організації. Такий підхід зміщує дослідницьку оптику з традиційного жанрово-стильового опису до глибинного культурно-антропологічного прочитання оперного театру.

З культурологічної точки зору опера постає як особливий тип «керованої лімінальності», у межах якої глядач залучається до колективного переживання події, що одночасно має риси святкової інверсії та ритуальної впорядкованості. Саме ця подвійність забезпечує стійкість жанру протягом тривалого історичного періоду. Карнавальна енергія надає опері динаміки, тілесної переконливості та соціальної відкритості, тоді як сакральна матриця гарантує композиційну завершеність, ієрархічну зрозумілість і символічну вагу.

Показовим прикладом взаємодії карнавального і сакрального в оперній драматургії є фінальна сцена опери В. А. Моцарта *Don Giovanni*. У цій сцені композитор поєднує елементи карнавальної інверсії – маскарадність, соціальну гру ролей, атмосферу святкової розрядки – з різким вторгненням сакрального виміру, представленого фігурою Кам'яного гостя. Драматургічна кульмінація виникає саме в

момент зіткнення цих двох культурних режимів: стихія карнавальної свободи раптово переривається ритуалізованим актом морального суду. Така структура відтворює архаїчну модель переходу від тимчасового порушення порядку до його символічного відновлення, що є характерним як для карнавальних практик, описаних М. Бахтіним (Bakhtin, 1984), так і для ритуальних моделей культурної регуляції, проаналізованих М. Еліаде (Eliade, 1957). У результаті фінал опери набуває значення не лише драматургічної розв'язки, а й своєрідного культурного «акту відновлення», у якому карнавальна енергія інтегрується в сакральну структуру символічного порядку. Показовим прикладом взаємодії карнавального і сакрального в оперній драматургії є фінальна сцена опери В. А. Моцарта Don Giovanni. У цій сцені композитор поєднує елементи карнавальної інверсії – маскарадність, соціальну гру ролей, атмосферу святкової розрядки – з різким вторгненням сакрального виміру, представленого фігурою Кам'яного гостя. Драматургічна кульмінація виникає саме в момент зіткнення цих двох культурних режимів: стихія карнавальної свободи раптово переривається ритуалізованим актом морального суду. Така структура відтворює архаїчну модель переходу від тимчасового порушення порядку до його символічного відновлення, що є характерним як для карнавальних практик, описаних М. Бахтіним (Bakhtin, 1984), так і для ритуальних моделей культурної регуляції, проаналізованих М. Еліаде (Eliade, 1957). У результаті фінал опери набуває значення не лише драматургічної розв'язки, а й своєрідного культурного «акту відновлення», у якому карнавальна енергія інтегрується в сакральну структуру символічного порядку.

У ширшому історико-культурному контексті взаємодія карнавального і сакрального відображає фундаментальну потребу європейської культури в балансі між свободою і порядком, інверсією і нормативністю, стихією масової участі та вертикаллю смислової легітимації. Оперний театр XVIII–XIX століть виявляється одним із найчутливіших індикаторів цієї напруги.

Особливо важливим є те, що в романтичну добу зазначена подвійність не зникає, а набуває нової семантичної глибини. Карнавальні механізми дедалі частіше працюють на рівні символічної іронії, психологічної двозначності та історичної пам'яті, тоді як сакральний компонент трансформується у форми національно-міфологічної або морально-етичної піднесеності. Це свідчить про високу адаптивність оперного жанру як культурної системи.

Інтерпретація опери крізь призму взаємодії карнавального і сакрального відкриває нові можливості для переосмислення її драматургічної природи та місця в європейській культурній традиції.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження підтвердило продуктивність культурологічного підходу до інтерпретації європейської опери XVIII–XIX століть крізь призму взаємодії карнавального і сакрального. У ході аналізу встановлено, що ці модуси не перебувають у відношенні жорсткої опозиції, як це часто припускалося в попередній науковій традиції, а утворюють динамічну систему взаємодоповнення, яка суттєво впливає на драматургічну організацію оперного жанру.

З'ясовано, що карнавальне в опері реалізується через механізми інверсії, масової колективності, рольових трансформацій і тілесно-афективної експресії, тоді як сакральне виявляється у формах ієрархічної впорядкованості, ритуалізованих кульмінацій, символічної легітимації події та фінальної регуляції дії. Особливо показовим є те, що в оперній практиці XVIII століття ці моделі часто співіснують у жанрово розведеному вигляді, тоді як у романтичній опері XIX століття відбувається їх глибинна інтеграція в межах єдиної драматургічної тканини.

Доведено, що хор, масові сцени, фінали актів, епізоди перевдягання та святкові народні картини виступають ключовими зонами перетину карнавального і сакрального. Саме через ці структурні вузли опера набуває властивої їй динамічної рівноваги між стихією інверсії та принципом символічного порядку. У цьому сенсі оперний театр може розглядатися як особливий простір «керуваної лімінальності», у якому поєднуються святкова свобода і ритуальна регуляція колективного досвіду (Turner, 1969).

Перспективи подальших досліджень пов'язані з кількома напрямками. По-перше, потребує спеціального аналізу індивідуально-композиторська реалізація карнавально-сакральної взаємодії у творчості провідних оперних авторів XVIII–XIX століть. По-друге, продуктивним видається розширення дослідження на матеріал національних оперних шкіл, зокрема української. По-третє, подальшого опрацювання потребує питання трансформації зазначених механізмів у музичному театрі XX–XXI століть.

Запропонований підхід відкриває перспективу глибшого культурологічного прочитання оперного мистецтва та може бути використаний як методологічна основа для подальших міждисциплінарних досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bakhtin M. Rabelais and His World. Bloomington: Indiana University Press, 1984. 320 p.
2. Bourdieu P. The Field of Cultural Production. Cambridge: Polity Press, 1993. 322 p.
3. Dahlhaus C. Foundations of Music History. Cambridge: Cambridge University Press, 1983. 186 p.
4. Eliade M. The Sacred and the Profane: The Nature of Religion. New York: Harcourt Brace, 1957. 256 p.
5. Foucault M. Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings. New York: Pantheon Books, 1980. 270 p.
6. Taruskin R. The Oxford History of Western Music. Oxford: Oxford University Press, 2005. 4120 p.
7. Turner V. The Ritual Process: Structure and Anti-Structure. Chicago: Aldine Publishing, 1969. 224 p.
8. Williams R. Culture. London: Fontana Press, 1981. 253 p.
9. Кияновська Л. О. Українська музична культура: навч. посіб. Львів: ЛНМА ім. М. В. Лисенка, 2011. 312 с.
10. Самойленко О. І. Музична культурологія: навч. посіб. Київ: Ліра, 2002. 280 с.

REFERENCES

1. Bakhtin M. (1984) Rabelais and His World. Bloomington: Indiana University Press, 320 p.
2. Bourdieu P. (1993) The Field of Cultural Production. Cambridge: Polity Press, 322 p.
3. Dahlhaus C. (1983) Foundations of Music History. Cambridge: Cambridge University Press, 186 p.
4. Eliade M. (1957) The Sacred and the Profane: The Nature of Religion. New York: Harcourt Brace, 256 p.
5. Foucault M. (1980) Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings. New York: Pantheon Books, 270 p.
6. Taruskin R. (2005) The Oxford History of Western Music. Oxford: Oxford University Press, 4120 p.
7. Turner V. (1969) The Ritual Process: Structure and Anti-Structure. Chicago: Aldine Publishing, 224 p.
8. Williams R. (1981) Culture. London: Fontana Press, 253 p.
9. Kyianovska L. O. (2011) Ukrainska muzychna kultura: navch. posib. [Ukrainian musical culture: textbook] Lviv: LNMA im. M. V. Lysenka, 312 p. [in Ukrainian].
10. Samoilenko O. I. (2002) Muzychna kulturolohiia: navch. posib. [Musical cultural studies: textbook] Kyiv: Lira, 280 p. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 17.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 25.05.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

